ระหว่างอำนาจและเงินกับคุณธรรม

.....ระพี สาคริก

"อำนาจและเงินตราดูจะมีสัจธรรมที่โดดเด่นยิ่งขึ้นในกระแสสังคมปัจจุบัน" โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามองจากทรรศนะของบุคคลผู้ซึ่งสามารถรักษารากฐานความรู้สึกให้มีอิสระไว้ได้อย่างมั่นคง อีกทั้งให้ความสนใจค้นหาเหตุผลจากปัญหาต่าง ๆ ที่สะท้อนออกมาปรากฏอย่างเป็นธรรมชาติได้ลึกซึ้งถึงระดับหนึ่ง ย่อมอ่านความจริงได้จากทุกแง่มุม

หากยังพอรู้สึกตัวย่อมมองเห็นได้ว่า สิ่งซึ่งทำให้คนจำนวนเพิ่มขึ้น ให้ความสำคัญแก่การได้มาและการใช้อำนาจและเงิน น่าจะสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของรูปวัตถุซึ่งคนผู้ขาดความเป็นมนุษย์คิดค้นทำขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือแสวงประโยชน์ใส่ตน โดยที่มีผลทำให้ความ คิดคนอื่นต้องตกเป็นทาสอย่างขาดคุณธรรม ซึ่งเท่าที่เป็นมาแล้วจนถึงปัจจุบัน ทำให้รู้สึกว่ามีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบรวดเร็วยิ่งขึ้นเพื่อหวังแข่งขันระหว่างพวกเดียวกันด้วย

ซึ่งคงปฏิเสธไม่ได้ว่า สิ่งที่มีโอกาสสัมผัสเป็นความจริงจากอดีตถึงปัจจุบัน มีการนำเงื่อนไขดังกล่าวมาเน้นใช้ในสังคมโดยกลุ่มบุคคลผู้ตกอยู่ในสภาพซึ่งอาจเรียกว่า**"นิยมอำนาจ"**อย่างขาดการรู้เท่าทัน โดยเหตุที่ได้รับอิทธิพลดังกล่าวเข้าไปไว้ก่อนแล้ว ดังเช่นสิ่งซึ่งปรากฏจากการนำปฏิบัติโดยที่ถือว่าคือคำสารภาพความจริงคือ ความเชื่อของคนกลุ่มนี้ที่ว่า**"ถ้าไม่เข้าไปมีตำแหน่งยิ่งขึ้นสู่ระดับสูงรวมทั้งไม่มีเงินพอ ย่อมไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาให้บ้านเมืองได้มากนัก"** จากรากฐานความคิดของคนกลุ่มนี้เปิดโอกาสให้อ่านถึงความจริงได้ว่า คงไม่อาจคิดแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของบ้านเมือง จากทิศทางซึ่งควรได้รับการทบทวนถึงเหตุและผลอย่างลึกซึ้ง

ถ้าสามารถหวนกลับไปพิจารณาสู่อดีตได้อย่างแท้จริง หลายคนคงเคยได้ยินคำกล่าวที่ว่า **"เราต้องการประชาธิปไตยซึ่งมีการถ่ายทอดกระแสอำนาจจากระดับพื้นดินขึ้นสู่ระดับบน"** ดังนั้นภายในความหมายดังกล่าว ถ้าเป็นผู้ที่รู้จริงย่อมมองในมุมกลับ อีกทั้งตระหนักถึงความสำคัญของคนอย่างถึงรากฐานว่า **"จิตวิญญาณกับร่างกายเป็นสิ่งอยู่ร่วมกัน อีกทั้งยังมีคุณระหว่างกันและกันอย่างมีเหตุมีผล"** นอกจากนั้น**"ธรรมชาติของคนย่อมมีเงื่อนไขแฝงอยู่ในจิตใจ เป็นสิ่งกำหนดทิศทางความคิดและการนำปฏิบัติของร่างกายอย่างสำคัญ"**

ดังนั้นถ้าประสงค์จะให้กระแสการถ่ายอำนาจมีทิศทางมุ่งจากด้านล่างขึ้นสู่ด้านบน ผู้มีโอกาสขึ้นไปอยู่ด้านบนก่อนคนอื่นจึงควรนำตนลงปฏิบัติร่วมกับคนระดับล่างจากจิตสำนึกอย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งถ้าเป็นธรรมชาติจริงย่อมอ่านได้จากความรู้สึกของอีกด้านหนึ่งว่า**"มีการนำปฏิบัติอย่างมีความสุข"** จึงมีกระแสที่สามารถเชื่อมโยงสู่อนาคตได้อย่างมั่นคง โดยไม่รู้สึกเหน็จเหนื่อยหรือท้อถอย

แต่ผู้ที่มักอ้างตัวเองว่า เป็นคนรักประชาธิปไตยหรือนักการเมือง ก็มักสะท้อนภาพพฤติกรรมโดยเน้นทิศทางซึ่งอ่านได้จากธรรมชาติว่า มีการตะเกียกตะกายแย่งชิงกันขึ้นสู่ด้านบนอันมีอำนาจสูงรออยู่เบื้องหน้าอย่างเห็นได้ชัดเจนเป็นช่วง ๆ ไม่ว่าใครจะขึ้นไปอยู่ในกลุ่มไหนด้านไหนและเป็นอะไร หากละจากภาวะยึดติดรูปแบบได้ถึงระดับหนึ่ง ย่อมอ่านถึงความจริงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แม้ปากหลายคนจะพูดว่า ต้องการทำเพื่อประชาชนหรือชาวบ้าน แต่ถ้ามีความจริงใจในการทำโดยเน้นที่ชีวิตคนทั้งหลายซึ่งอยู่ในระดับด้อยกว่าตน ก็น่าจะพิศูจน์ตัวเองจากการก้าวลงไปใช้ชีวิตร่วมปฏิบัติงานกับคนระดับซึ่งดำรงอยู่ด้านล่างอย่างเป็นธรรมชาติเมื่อมองเห็นโอกาสอย่างปราศจากการละเลยหรือเอาเวลาไปใช้อย่างอื่น เพราะถ้าเกิดจากธรรมชาติจริงย่อมปราศจากความรู้สึกที่กำหนดกรอบตัวเองในลักษณะเลือกที่รักมักที่ชัง และหากเป็นธรรมชาติจริงย่อมมีแนวความคิดซึ่งเน้นความสำคัญของการมองสู่มุมกลับ ดังเช่นที่กล่าวกันว่า**"เอาใจเขาใส่ใจเรา"**

ซึ่งการปฏิบัติบนพื้นฐานที่ได้นำมาเน้นความสำคัญไว้แล้ว ย่อมมีการแสดงออกให้มั่นใจได้ว่า"มีความจริงใจปรากฏเป็นสัจธรรม" จึงไม่มีสิ่งอื่นจะเข้าไปแฝงเร้นอยู่ด้านในได้ แม้การนำมาพูดก็ย่อมพูดจากใจเป็นธรรมชาติ ย่อมเกิดศรัทธาขึ้นจากอีกด้านหนึ่ง ทำให้รากฐานทั้งสองด้านเปิดและพร้อมที่จะรับรู้ซึ่งกันและกันถึงสิ่งซึ่งมีผลมุ่งสู่ภาวะสร้างสรรค์ได้ทุกเรื่องอย่างปราศจากการเลือกพวกเลือกกลุ่ม

ซึ่งบุคคลผู้มีรากฐานจิตใจให้ความสำคัญอย่างซาบซึ้งแก่พื้นดินและชีวิตทั้งหลายซึ่งดำรงอยู่ร่วมแผ่นดินกับตน ย่อมเน้นคนระดับล่างและเยาวชน อีกทั้งมีจิตวิญญาณที่มองเห็นธรรมชาติของตัวเองและเพื่อนมนุษย์ รวมถึงสรรพ-ชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ชัดเจนถึงระดับหนึ่งแล้ว ซึ่งความจริงดังกล่าวย่อมมีเงื่อนไขช่วยให้ตนสามารถควบคุมตัวเอง ให้มั่นคงอยู่บนพื้นฐานของเหตุและผลได้ทุกเรื่อง อีกทั้งถือว่ามีภูมิคุ้มกันอิทธิพลจากรูปวัตถุซึ่งรายล้อมอยู่ในบรรยากาศภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วยิ่งขึ้น

จากภาพความจริงซึ่งเห็นได้ชัดเจน ในขณะที่ปัญหาต่าง ๆ ปรากฏออกมากระทบคนทั่วไปในลักษณะโหมหนักมากขึ้น ทำให้อีกด้านหนึ่งฉกฉวยโอกาสออกมาขานรับด้วยการเน้นใช้อำนาจแก้ไข แม้มุ่งความสำคัญไปยังกฎระเบียบทุกระดับ ยิ่งเป็นกฎระเบียบซึ่งใช้บังคับในระดับสูง จะยิ่งถูกเน้นความสำคัญเพิ่มขึ้นจนถือเป็นธรรมดา ดังเช่นคำกล่าวที่ว่า **"ต้องแก้ไขที่กฎหมาย"** และถ้ามองไปยังกลุ่มบุคคลผู้มีแนวโน้มที่จะได้รับมอบหมายให้พิจารณาแก้ไข ก็จะเน้นไปที่**"นักกฎหมาย"** แทนที่จะมองอย่างให้ความสำคัญแก่**"อิสรภาพภายในรากฐานคน"**ไม่ว่าใครจะเรียกว่าเป็นนักอะไรก็สุดแล้วแต่ จึงทำให้ทั้งระบบมีการกำหนดกรอบตัวเองคับแคบยิ่งขึ้น

บางครั้งบุคคลผู้มีแนวโน้มขึ้นสู่อำนาจในระดับผู้นำการบริหารก็หลุดปากออกมาอย่างเป็นธรรมชาติว่า **"คนที่ไม่ได้เรียนเรื่องนี้มาจะไปรู้ดีกว่าผู้ที่เรียนรู้มาโดยตรงได้อย่างไร"**(ซึ่งคงหมายถึงการเรียนมาจากด้านการจัดการในสถาบันการศึกษา) ซึ่งสะท้อนให้รู้ความจริงที่แฝงอยู่ในส่วนลึกว่า **"ผู้พูดขาดความเข้าใจธรรมชาติของคนซึ่งควรถือว่าคือรากฐานจริงของการศึกษา"**

กับอีกภาพหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนถึงการให้ความสำคัญแก่อำนาจ เมื่อมีปัญหาอะไรเกิดขึ้นสักเรื่อง-หนึ่งมักมีคนใช้โอกาสออกมาพูดทำนองว่า **"กฎหมายไม่เข้มแข็ง"** บ้างก็กล่าวว่า **"เจ้าหน้าที่ละเลยที่จะปฏิบัติตามกฎ-หมาย"** บางครั้งก็มักได้ยินคนบ่นว่า**"ยุคนี้กฎหมู่อยู่เหนือกฎหมาย"** จากภาพรวม ๆ ทำให้เห็นชัดเจนว่า**"ล้วนเน้นความสำคัญที่กฎหมาย"** เสมือนคนตกอยู่ในอาการบ้าจี้

หากมองได้ถึงสัจธรรมย่อมพบว่า **"ทุกสิ่งควรถูกมองได้รอบด้าน"** แม้ในแต่ละช่วงหากนำมาเน้นความสำ-คัญก็ควรมองเห็นภาพรวมซึ่งจากมุมใดมุมหนึ่งน่าจะมองเห็นสองด้านร่วมกันและเห็นถึงกระแสที่เชื่อมโยงถึงกันด้วย ซึ่ง ณ จุดนี้ทำให้เห็นเหตุผลว่า**"เมื่อมีด้านหนึ่ง ย่อมมีอีกด้านหนึ่ง"** ดังนั้นเมื่อพบว่ามีการเน้นความสำคัญของกฎหมายย่อมเน้นความสำคัญของการได้มาและการใช้อำนาจด้วยอย่างไม่อาจปฏิเสธความจริงได้

คำกล่าวบนพื้นฐานประชาธิปไตยซึ่งมักนำมาเน้นกันว่า**"ควรมีการกำหนดโครงสร้างให้มีการคานอำนาจกัน-และกัน"** แท้จริงแล้วอำนาจในภาพรวมบนพื้นฐานสังคมลักษณะนี้ย่อมมีด้านเดียวคือด้านการจัดการ แต่มีสองขั้ว"หรืออาจกล่าวว่า**"สองขั้วอำนาจที่ขาดรากฐานด้วยกันทั้งคู่"** ทำให้ภาพรวมจำต้องตกอยู่ในสภาพที่อาจเรียกว่า**"ที่ใครที่มัน"** ไปโดยปริยาย

ทำให้มองเห็นความจริงในสภาพขณะนี้ว่า**"อำนาจก็คืออำนาจ จะต่างกันก็แต่เพียงรูปแบบ"** ดังนั้นเมื่อนำมากำหนดไว้ให้มีสองขั้ว เพื่อสร้างภาพรวมขึ้นมาให้เห็นว่ามีความสมบูรณ์ครบถ้วน ย่อมมาในลักษณะซึ่งคนทำขึ้นเท่านั้น จึงทำให้เชื่อว่า เมื่อรากฐานคนในระดับนอนไม่ว่าจะเป็นใครหรือคนกลุ่มไหน ถูกกำหนดโดยอิทธิพลภายนอกให้จำต้องปรับเปลี่ยนไปโดยที่มีการกระทบผลประโยชน์ของทั้งสองขั้วถึงจุดหนึ่ง ย่อมทำให้มีการรวมตัวกันเองบนพื้นฐาน**"วัตถุนิยม"**ซึ่งมีรากฐานลึกซึ้งกว่าอีกด้านหนึ่ง

ความจริงแล้ว**"ดุลอำนาจ"**ซึ่งน่าจะถือว่ามีเหตุและผลสำคัญกำหนดวิถีทางสู่การสร้างสรรค์น่าจะได้แก่**"ดุล-ระหว่างอำนาจกับคุณธรรม"** และควรมองได้ลึกซึ้งถึงโครงสร้างซึ่งเชื่อมั่นว่าน่าจะกำหนดวิถีทางสู่การสร้างสรรค์คือ **"ถือคุณธรรมเป็นพื้นฐานรองรับอำนาจ"** ซึ่งภาพรวมที่กล่าวถึงคงไม่มองโดยรวมเอาคนเข้าไว้ด้วยกันเป็นกลุ่มเท่านั้น

หากสามารถมองได้ลึกซึ้งถึงอีกระดับหนึ่งน่าจะพบว่า **"ดุลระหว่างอำนาจกับคุณธรรมซึ่งถือคุณธรรมเป็นฐานรองรับควรจะมีรากหยั่งลงลึกซึ้งอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคนโดยที่กระจายตัวเองออกไปอย่างเป็นธรรมชาติ"**

สิ่งนี้หรือมิใช่ที่น่าจะกล่าวได้ว่า คือการกระจายอำนาจซึ่งมีหลักประกันได้ว่า น่าจะมุ่งวิถีทางสู่การสร้างสรรค์ให้เป็นที่เชื่อมั่นของแต่ละคนได้อย่างแท้จริง

อนึ่ง บุคคลผู้ซึ่งควรถือว่ามีคุณธรรมให้อ่านอย่างมั่นใจได้ น่าจะสะท้อนให้เห็นภาพรวมว่า**รักที่จะเน้นการนำปฏิบัติจากรากฐานซึ่งถือความซื่อสัตย์ต่อตนเองอยู่เหนือการพูด"** และน่าจะพบต่อไปว่า**"บุคคลลักษณะนี้มีการนำปฏิบัติจนกระทั่งเห็นผลให้เป็นที่เชื่อมั่นแล้ว จึงนำมาใช้เป็นเหตุในการพูด"** จึงสามารถสานการพูดจากของจริงได้ทุกเรื่อง

ดังนั้นถ้าค้นหาความจริงจากอีกด้านหนึ่งย่อมมองเห็นได้ว่า **"บุคคลผู้พูดมากกว่าทำ ย่อมมีนิสัยนิยมใช้อำนาจอยู่ในรากฐานเป็นธรรมชาติด้วย"** จึงพบว่าใครจะสะท้อนภาพพฤติกรรมออกมาในลักษณะและทิศทางใดก็ตาม บุคคลผู้มีรากฐานจิตใจหยั่งลงสู่ใต้ผิวพื้นดินได้ลึกซึ้งกว่า ย่อมรู้เท่าทันและเข้าใจจากความรู้สึกอันเป็นธรรมชาติในตนเองว่า ล้วนเป็นครูสอนที่ให้คุณค่าแก่ตนโดยที่ช่วยให้รู้ถึงธรรมชาติได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เรามักได้ฟังคำปรารภจากบางมุมว่า**"ทุกวันนี้ เงินสามารถซื้อทุกสิ่งได้หมด"** แม้กระทั่งการซื้อจิตใจคนซึ่งเกิดมาทั้งทีควรมีโอกาสเรียนรู้โลกจากรากฐานที่อิสระ โดยที่หวังว่าหลังจากเติบโตขึ้นมา น่าจะสามารถรักษาคุณสมบัติความเป็นคนของตนไว้ได้ อีกทั้งพัฒนารากฐานให้หยั่งลงลึกซึ้งและเปิดกว้างมากขึ้นอย่างสอดคล้องกันกับความหมายของสิ่งที่กล่าวกันว่า **"มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่อย่างเพียบพร้อมทุกด้าน"**

ความจริงแล้ว เงินและอำนาจหาใช่เป็นเพียงของคู่กันดังเช่นที่มักนำมากล่าวเท่านั้น หากจะพูดให้ชัดเจนยิ่งขึ้นควรกล่าวว่า เงินและอำนาจถือสัจธรรมกำเนิดมาจากรากฐานเดียวกัน

จากความจริงดังกล่าว ผู้ที่มีธรรมชาติในตัวเองกำหนดนิสัยให้รู้จักหวนกลับมาทบทวนทั้งจากข้อมูลความจำในอดีตและความรู้สึกจากรากฐานตนเองร่วมกันเมื่อพบปัญหา หรือปรากฏสิ่งใดก็ตามซึ่งมีรูปแบบใหม่และแปลกเพื่อค้นหาคำตอบที่เชื่อว่าคือความจริงให้ถึงที่สุด แทนที่จะเอาแต่มุ่งเน้นทิศทางออกจากตัวเองด้านเดียว ซึ่งมีเหตุมาจาก**"ความอยาก"** น่าจะช่วยให้มองเห็นว่า**"ถ้าจะคิดแก้ไขปัญหาคนเอาชีวิตและจิตใจคนเช่นตนมาซื้อขายกันเป็นสินค้า"** แม้บางคนอาจกล่าวอ้างว่า เป็นเพราะความสมัครใจของคนเหล่านั้น แต่ถ้ามองได้ลึกลงไปอีกก็คงเห็นเหตุผลว่า**"เป็นเพราะคนเหล่านั้นถูกรูปวัตถุครอบงำความคิดจนกระทั่งจำต้องตกเป็นทาสมาแล้วจากอดีต"** จึงพบกระแสซึ่งมีการสมยอม โดยที่ถูกปล่อยปละละเลยไว้จนกระทั่งบานปลายออกไปถึงขั้น**"ส่งแรงงานคนชาติเดียวกันไปขายชนต่างชาติ** จนกระทั่งกู้กลับคืนได้ยากยิ่งขึ้น เพราะเหตุแห่งการเห็นแก่เงินทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างในแผ่นดินถูกกลืนไปแทบจะไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่อีก เพราะลงได้ขายคน และยังมีการเริ่มขายพื้นแผ่นดิน ย่อมอ่านได้ว่าทุกสิ่งมาใกล้จุดสิ้นสุดมากแล้ว

ในเมื่อกระแสทุกสิ่งมีธรรมชาติที่สานถึงซึ่งกันและกัน ดังนั้นประสาอะไรกับการซื้อสิทธิขายเสียง **ซึ่งพบความจริงได้ระหว่างช่วงที่มีการเลือกตั้ง** โดยไม่ต้องเรียกหาหลักฐาน ถ้ารู้ว่า**"เสียงธรรมชาติย่อมบ่งบอกถึงความจริงได้ลึกซึ้งกว่าแผ่นกระดาษ"** ดังนั้นการซื้อสิทธิ์ขายเสียงจึงเป็นเพียงรูปลักษณะหนึ่งของสิ่งซึ่งแฝงอยู่ในรากฐานคนซึ่งถ้าแก้ไขที่ประเด็นนี้ได้ย่อมแก้ไขได้ทุกเรื่อง

ถ้าไม่ยึดติดอยู่เพียงรูปแบบทำให้มองได้ลึกซึ้งถึงรากฐาน แม้มองการเมืองย่อมพบความจริงว่า ทุกวันนี้เงื่อนไขของการยึดติดอำนาจและเงินมีการกระจายไปอย่างทั่วถึงโดยไม่ต้องเรียกร้องให้กระจายแต่อย่างใดหากเป็นไปตามธรรมชาติ ดังเช่นสิ่งซึ่งปรากฏเป็นความจริงอยู่ในระบบราชการ ซึ่งในช่วงก่อน ๆ ขณะที่ตนยังมีอายุไม่มากนักมักได้ยินคำกล่าวเป็นครั้งคราวว่า กรมนั้นเป็นกรมพระเดชส่วนกรมนี้เป็นกรมพระคุณ เมื่อเวลาผ่านพ้นมาถึงช่วงหลัง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งกลืนความรู้สึกโดยอิทธิพลวัตถุจนกลายเป็นกรมพระเดชไปแทบจะหมด หน่วยงานที่เคยเน้นให้บริการด้านวิชาการกลับเปลี่ยนมาอยู่บนฐานการใช้อำนาจควบคุมห้าม ทำอย่างนั้นอย่างนี้ โดยมีการนำ

มาอ้างกับประชาชนกว้างขวางมากขึ้น

หากมองภาพรวมของโครงสร้างการจัดการร่วมกับเหตุและผลซึ่งอยู่ในระบบทั้งหมด ทำให้พบกับประเด็นที่น่าจะนำมาคิดเพื่อค้นหาความจริงสำหรับผู้ซึ่งสนใจเรียนรู้โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเราเอง โดยเฉพาะเรื่องนี้มีประเด็นสำคัญอยู่ที่แนวคิดของคนในระบบราชการซึ่งได้รับเงินค่าจ้างมาจากรายได้ส่วนหนึ่งของประชาชนทั้งหมด แต่แทนที่จะมุ่งความคิดเน้นที่การช่วยพัฒนาให้ชีวิตคนทั้งหลายมีศักยภาพในการทำงานบนพื้นฐานแนวทางซึ่งควรจะเป็นไปตามเหตุและผล โดยเฉพาะกลุ่มคนระดับล่าง กลับปล่อยให้จำต้องกำหนดวิถีชีวิตตัวเองมุ่งไปฝากชีวิตไว้กับการทำลายป่ารวมถึงการเก็บของป่ามาขายหาเงินด้านเดียว แต่กลับใช้อำนาจเหยียบย่ำซ้ำเติมพวกเขาอีกเป็นช่วง ๆ ซึ่งพิจารณาดูแล้วทำให้เห็นถึง**"วงจรซึ่งกำลังหมุนกลับทิศทางอย่างเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ"**

ถ้าคิดมุ่งหวังให้ระบบการจัดการศึกษาทำหน้าที่แก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่เมื่อหันมาพิจารณาระบบซึ่งอยู่ในกระบวนการดังกล่าวร่วมกับพฤติกรรมของคนจำนวนไม่น้อยซึ่งสะท้อนภาพออกมาปรากฏ ก็มีทิศทางการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างสอดคล้องกันด้วย จึงทำให้มองเห็นความหวังจากมุมนี้ได้ยาก

รู้สึกว่าสภาพความเป็นไปดังกล่าว สอดคล้องกันกับภาพการเปลี่ยนแปลงซึ่งตนเคยพบและอ่านได้ถึงสัจธรรมมาแล้วเมื่อไม่นานปีนักขณะที่กำลังใช้ชีวิตอยู่ในป่ายามฤดูแล้งโดยเหตุที่มองเห็น**"กล้วยไม้ต้นหนึ่งออกดอกอยู่ท่าม - กลางบรรยากาศธรรมชาติ"** แม้ว่าจะมองภาพที่เห็นเฉพาะหน้าแล้วรู้สึกว่า มีความสวยสดงดงามถ่วงดุลกันกับสภาพของฤดูกาลแต่ก็ทำให้จำต้องสะดุดใจคิด เพราะว่ามองเห็นกล้วยไม้ต้นนั้นอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยที่มองหาต้นซึ่งมีขนาดรอง ๆ ลงมาจนถึงต้นเล็ก รวมทั้งส่วนของชีวิตที่อยู่ในสภาพพึ่งเริ่มงอก กลับหาไม่พบเช่นในช่วงก่อน ๆ เนื่องจากตนสนใจเข้าไปสัมผัสบรรยากาศของป่ามานานพอสมควร จนกระทั่งถึงขณะนี้ก็มีอายุมากแล้ว

ซึ่งเชื่อมั่นว่าภาพที่พบเห็น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำของคน ถ้าละจากภาวะยึดติดย่อมมองสานกลับไปถึงเหตุซึ่งอยู่ในคนได้ไม่ยาก และถ้าเข้าใจคนได้จริงจะพบว่า ลงได้ทำสิ่งใดจนเป็นผลให้เห็นเป็นอย่างไรแล้ว การกระทำกับตัวเองก็ย่อมมีผลเช่นเดียวกันอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

จากการที่ได้สัมผัสกับภาพกล้วยไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งยืนออกดอกโดดเดี่ยวอยู่ท่ามกลางสภาพธรรมชาติ แม้ว่ามองภาพเฉพาะหน้าแล้วจะรู้สึกว่าสวยสดงดงามแค่ไหน มีลักษณะเช่นเดียวกันกับสภาพชีวิตคนทั่วไปในสังคมเช่นกัน โดยเหตุที่พบว่าเรื่องใดก็ตาม หากคนส่วนใหญ่ยอมรับว่าประสพความสำเร็จมักมีแนวโน้มขึ้นอยู่กับตัวบุคคลมากกว่าจึงขาดกระแสซึ่งควรจะได้รับการสานต่อไปสู่อนาคตเพื่อความมั่นคงในระยะยาว หากมองได้ถึงเหตุอันเป็นที่มาได้จริงคงสรุปปิดท้ายเรื่องนี้อย่างมั่นใจว่า **""สังคมไทยกำลังตกอยู่ในสภาพทำลายตัวเองอย่างเห็นได้ชัดยิ่งขึ้น"**

"ปัญหาต่าง ๆ เกิดจากเงื่อนไขซึ่งเข้าไปแฝงอยู่ในรากฐานความคิดคน" และคนที่สนใจนำตัวเองเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในระบบการจัดการไม่ว่าเรื่องใดย่อมอ่านได้ว่า มีภาวะเงื่อนไขสอดคล้องกันกับทิศทางของกระแสพื้นฐาน แต่การเข้าไปสัมผัสกับบรรยากาศในด้านการจัดการเพื่อหวังประโยชน์ส่วนตน ย่อมมีการเรียนรู้ซึ่งอยู่ในรากฐานตัวเองด้วย หากละเลยที่จะใช้โอกาสเรียนรู้โดยนำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งตนมีโอกาสสัมผัสมาคิดพิจารณาเพื่อ ค้นหาความจริงอย่างต่อเนื่อง ย่อมทำให้อิทธิพลจากด้านนอกสามารถครอบงำจนกระทั่งยึดติด แทนที่จะปลดออกได้ตามกาลเวลาเพื่อสู่อิสรภาพซึ่งเป็นอีกด้านหนึ่งได้สมบูรณ์ครบถ้วน

กลุ่มบุคคลที่เข้าไปอยู่ภายใต้อิทธิพลระบบการจัดการไม่ว่าราชการหรือเอกชนก็ตาม โดยเฉพาะยิ่งมีตำแหน่งและอำนาจในการบริหารสูงขึ้น น่าจะมองคนอื่นซึ่งอยู่ต่ำกว่าตนให้เห็นถึงความสำคัญของจิตวิญญาณและคุณค่าความเป็นคนอยู่เหนือสิ่งอื่นใดแม้กระทั่งการมองความสำเร็จของผลการทำงาน ยิ่งมองสู่ประชาชนซึ่งเป็นคนทั่วไปซึ่งน่าจะถือว่าสำคัญที่สุด ควรละจากการนำเอาความเป็นพรรคพวกเข้าไปไว้ภายในรากฐาน

"ความเข้าใจและความจริงใจจากคนในระดับที่อยู่เหนือกว่า ไม่ว่าสูงหรือรองลงมาในระดับไหน ซึ่งควร

มีต่อคนระดับล่าง และจากภาพรวมซึ่งมีข้าราชการกับประชาชนทั่วไป น่าจะถือเป็นสัจธรรมสำคัญที่สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาให้นำไปสู่ผลสำเร็จได้ทุกเรื่อง ยิ่งปัญหาป่าถูกทำลายซึ่งเป็นพื้นฐานทั่วไปของสังคมด้วย และอุปสรรคสำคัญก็คืออิทธิพลจากรูปวัตถุ ที่คนกลุ่มนี้ใช้อำนาจนำเข้ามาทำลายตัวเองและถ่ายทอดกระแสสู่สังคม ทำให้คนคิดและนำปฏิบัติในลักษณะที่เรียวแคบยิ่งขึ้น อย่างสอดคล้องกันกับการขึ้นสู่อำนาจสูงยิ่งขึ้นด้วย

ดังตัวอย่างเช่นกรณีปัญหาการอนุรักษ์ แทนที่ข้าราชการจะใช้อำนาจรังแกชาวบ้านซึ่งขณะนี้ลุกลามกว้าง-ขวาง จากแต่ก่อนซึ่งเคยทำกันอยู่แต่เพียงในป่า มาถึงการไล่จับกันในเมืองหลวงอย่างน่าละอายที่สุด หากหวนกลับมาพิจารณาได้ลึกซึ้งถึงสัจธรรมของชีวิตคน โดยมุ่งให้โอกาสในการเรียนรู้สู่โลกกว้างซึ่งระบบราชการเองจะต้องเปิดกว้างโดยที่ผู้บริหารระดับสูงเป็นผู้นำในการละลดระบบเจ้าขุนมูลนายลงมาร่วมทำงานที่พื้นดินกับชาวบ้านอย่างเสมอต้นเสมอปลายแทนการนั่งโต๊ะชี้นิ้วสั่งการจนทำให้ติดเหมือนฝิ่น ซึ่งน่าจะร้ายยิ่งกว่าคนติดเฮโรอีนและยาม้าเสียอีก เพราะเป็นกุญแจดอกสำคัญของการแก้ไขคนเสพเฮโรอีนและยาม้า อีกทั้งสามารถแก้ไขปัญหาได้ทุกเรื่อง

หากปรับแนวคิดและการนำปฏิบัติมาอยู่บนพื้นฐานดังกล่าวแล้วได้ คนทั่วไป เน้นลำดับความสำคัญ**"เริ่มที่คนระดับล่างขึ้นมาสู่ด้านบน"** ส่วนด้านเยาวชนคงต้องเริ่มต้นจากเด็กระดับเล็ก และเน้นการนำปฏิบัติโดยคนระดับบนซึ่งนำตนลงสัมผัสกับชาวบ้านและเยาวชนในลักษณะที่**"ไม่ใช่มายาภาพ"** ไม่เพียงปัญหาการอนุรักษ์ป่าและธรรมชาติเท่านั้นที่จะทำให้มีการกระจายถึงรากฐานทุกคนไม่ว่าใครจะถึงจุดเริ่มต้นเร็วช้ากว่ากัน แม้การกระจายอำนาจการปกครองรวมถึงการกระจายการศึกษาสู่ท้องถิ่น ย่อมเป็นไปได้บนพื้นฐานธรรมชาติของแต่ละคน **"สิ่งซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติย่อมถือเป็นหลักประการความมั่นคงได้"**

"เมื่อมีการเสพติดอำนาจและเงินตรา ย่อมมีการเสพติดรูปวัตถุ รวมถึงมีการเสพติดรสชาติสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในระบบเจ้าขุนมูลนายด้วย หากรากฐานแต่ละคนยังคงย่อหย่อนต่อความพร้อมที่จะเข้าไปสัมผัส นอกจากนั้นยังทำให้ตัวเองต้องตกเป็นเครื่องมือสื่อถ่ายทอดอิทธิพลจากมัน ดังเช่นที่เป็นมาแล้วนับจากช่วงซึ่งประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงทุกวันนี้ เพียงแต่ว่าเมื่อปากพูดไว้ย่อมแสดงมายาภาพออกมาให้สมกับเหตุและผลเพื่อให้ตนอยู่ต่อไปได้เท่านั้น ซึ่งคงรอดูความจริงได้จากสองทาง ทางหนึ่งเมื่อมีแรงกดดันเพิ่มขึ้นถึงระดับหนึ่ง กับอีกทางหนึ่งเมื่ออยู่ในบรรยากาศที่คนเชื่อว่าปลอดจากการถูกจับตามองโดยคนส่วนใหญ่ ธาตุแท้ก็จะปรากฏออกมาให้เห็นกันได้ไม่ยาก

"แม้ปัญหาครอบครัวแตกแยก มักนำเอาภาพพ่อแม่หย่าร้างมาอ้างว่าคือเหตุผล" หากสามารถมองเห็นความสำคัญของคุณภาพชีวิตคนและเข้าใจความหมายได้ลึกซึ้งคงจะทำให้รู้สึกว่า การนำมากล่าวอ้างเช่นนั้น เปรียบได้ดุจการสร้างภาพหลอกทั้งตัวเองและคนอื่น อาจเป็นเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์เพราะขาดความสามารถในการมองปัญหาได้อย่างลึกซึ้ง เด็กจึงถูกปรนเปรอด้วยรูปวัตถุโดยคนในกลุ่มซึ่งมีแนวความคิดลักษณะนี้จนต้องเสียคนไปในภายหลัง

ซึ่งแท้จริงแล้วหาใช่ว่าจะต้องขัดใจที่จะหารูปวัตถุตามความต้องการของเด็กไม่ แต่ผู้ใหญ่ควรแสดงออกให้ทุกคนเห็นได้ชัดเจนถึงการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายเป็นธรรมชาติเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี แทนที่จะสร้างเงื่อนไขจากตัวเองให้ลูกหลานรวมทั้งคนอื่นนำไปอ้างได้ ดังเช่นที่กล่าวว่า**"คุมตัวเองยังไม่อยู่แล้วจะไปคุมคนอื่นได้อย่างไร"**

จึงทำให้สรุปถึงความจริงอย่างมั่นใจได้ว่า การที่ครอบครัวแตกแยกและทำให้ลูกหลานเสียคน มีเหตุผลสืบเนื่องมาจากความโลภ โกรธ หลง ของผู้ใหญ่ในครอบครัว รวมทั้งมีกระแสสานถึงผู้ใหญ่ทั่ว ๆ ไปอย่างสำคัญ ถ้าผู้ใหญ่สามารถละกิเลสได้ แม้บางครอบครัวพ่อแม่อาจต้องแยกกันไป ย่อมไม่มีเหตุอันใดเป็นจุดเริ่มต้นและเสริมสร้างผลเสียหายให้กับชีวิตอนาคตของเด็กแม้อาจมีเหตุอื่นซึ่งก็ไม่ใช่เป็นส่วนใหญ่

ในขณะที่กระแสการเปลี่ยนแปลงด้านรูปวัตถุยังไม่รวดเร็วและรุนแรงถึงขั้นทำลายรากฐานความคิดคนท้องถิ่นชัดเจนเช่นปัจจุบัน สัจธรรมซึ่งคนรุ่นก่อนพบได้และปรารภให้ลูกหลานได้ยินในประเด็นของ**"คนดี"** ซึ่งผู้เขียนยังจำได้จากความรู้สึกประทับใจก็คือ**"ถ้าดีจริงแล้ว คนอื่นย่อมมาหาเอง"** กับอีกประโยคหนึ่งคือ**"ถ้าดีจริงแล้วคงไม่ต้องวิ่งไป**

เที่ยวได้โฆษณากับคนอื่น" ผู้เขียนขอยืนยันความจริงในประเด็นนี้เท่าที่ชีวิตตนผ่านพ้นมาและนำปฏิบัติมาตลอดจนทำให้สัจธรรมดังกล่าวปรากฏชัดเจนครั้งแล้วครั้งเล่า โดยที่ไม่เคยมองด้วยความรู้สึกว่าตนเป็นคนดี หากมุ่งเน้นอยู่ที่อีกด้านหนึ่ง ทำให้เห็นภาพชัดเจนว่า **ตนมีโอกาสเรียนรู้จากคนอื่นกว้างขวางมากขึ้น"** ในเมื่อยังมองเห็นว่าจุดของวิถีการเรียนรู้ให้ถึงที่สุดยังไม่ชัดเจนให้ตนมั่นใจได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีโอกาสรับฟังคำปรารพจากสื่อในกระแสสังคมปัจจุบันว่า **"เหตุใดคนดีจึงไม่ออกมาสมัครรับเลือกตั้ง"** ติดตามมาด้วยอีกประโยคหนึ่งว่า **ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องออกไปหาเสียง"** ซึ่งฟังความทั้งสองประโยคแล้วอาจรู้สึกว่า**"ขัดกับสัจธรรมซึ่งคนรุ่นก่อนมองเห็น"**แต่ถ้า**จะ**ด่วนตัดสินใจว่าขัดกันคงยังไม่ได้ เพราะมีอีกคำถามหนึ่งติดตามมาหลังจากพบความจริงว่า ทั้งสองด้านย่อมมีเหตุอันเป็นที่มาด้วยกันทั้งคู่ คงจะต้องหาคำตอบต่อไปอีกว่า **เหตุผลจากฝ่ายไหนมีรากฐานลึกกว่ากัน"**

หากมองได้ถึงระดับที่ลุ่มลึกพอสมควร ตนคงเห็นด้วยกับภาพซึ่งผู้ใหญ่ในอดีตได้กล่าวไว้คือ**"ถ้าดีจริงแล้วคงไม่วิ่งไปเที่ยวได้โฆษณากับคนอื่น"** แม้อาจมีบางคนอาจโต้แย้งว่า**"ถ้าไม่บอกคนอื่นแล้วจะทำให้รู้ได้อย่างไร"** คำกล่าวนี้เองที่ทำให้อ่านได้ว่าผู้กล่าวยังมีความอยากแฝงอยู่ภายใต้ ลงได้มีอิทธิพลความอยากครอบงำอยู่ ไม่ว่าจะทำสิ่งใด คงไม่จำกัดตัวเองอยู่เพียงทำดี หากมีโอกาสโดยที่คิดว่าคนอื่นไม่รู้ย่อมมองเห็นช่องทางทำชั่วได้ เนื่องจากเป็นคนมีนิสัยยั้งใจตัวเองไม่อยู่

บางคนอาจคิดว่าถ้าละลดความอยากลงไปเรื่อย ๆ คงไม่ต้องทำอะไรเลย ซึ่งแนวคิดเช่นนี้หาใช่ว่าจะละความอยากจริงไม่ ผู้ที่ละความอยากได้ถึงรากฐานจริงย่อมทำงานมากขึ้นและไม่รู้สึกท้อถอยด้วย เนื่องจากรากฐานจิตใจมีอิสระ ทำให้พลังของจิตสำนึกรับผิดชอบปรากฏออกมาได้โดยไม่ติดขัด กับอีกด้านหนึ่งย่อมมีความสนใจที่จะมุ่งเรียนรู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้นจากการทำงานและสนใจรักษาความซื่อสัตย์ต่อตนเองไว้ให้มั่นคงยิ่งขึ้น

ดังนั้นเมื่อมีคนอื่นมาหาด้วยแรงศรัทธา จากความรู้สึกร่วมกันว่าบุคคลผู้นั้นใช้ชีวิตมุ่งมั่นนำปฏิบัติให้ปรากฏชัดถึงคุณความดีอย่างมั่นคงมาโดยตลอด ซึ่งคนที่ดีจริงย่อมมีธรรมชาติที่ไม่หลงอยู่กับการยกย่องสรรเสริญ หากรับปากแล้วย่อมแสดงความรับผิดชอบโดยทุ่มเททั้งความคิดและเน้นการปฏิบัติอย่างดีที่สุด และคนดีจริงย่อมปลอดจากความรู้สึกที่กำหนดกรอบตัวเองว่าคนนั้นคือพวกตนหรือมิใช่ จึงสามารถสานแรงศรัทธาจากทุกทิศทางให้เป็นหนึ่งเดียวได้

หากมีคนมองว่าสิ่งที่กล่าวมาแล้วไม่ใช่การเลือกตั้ง แต่ถ้ามองได้ลึกซึ้งถึงรากฐานจริงหรือธรรมชาติย่อมพบว่า **"คือการเลือกตั้งซึ่งมีรากฐานอยู่ที่ความจริง สืบเนื่องมาจากความจริงใจทั้งสองด้านแล้ว"** เพราะการที่มีคนมาหาด้วยความศรัทธา ก็คือการเลือกตั้งจากความจริงใจ และบุคคลที่ได้รับศรัทธาย่อมใช้วิจารณญาณอย่างลึกซึ้งถึงเหตุและผล ถ้ารับปากแล้วย่อมหมายความว่าผู้นั้นตกลงด้วยความสมัครใจ ก็คือการสมัครรับเลือกเช่นกัน

ทำให้มองเห็นสัจธรรมชัดเจนยิ่งขึ้นว่า **"การสมัครก่อนแล้วจึงเลือก"**จึงเป็นสิ่งพิศูจน์ความจริงได้ว่า**"มีกระแสติดรูปแบบมาจากที่อื่น หรือตามกันคนต่างชาติแฝงเป็นสัจธรรมติดมาในรากฐานด้วย"**อย่างปฏิเสธได้ยาก และลงได้พบภาวะยึดติดปรากฏจากเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ย่อมพบในเรื่องอื่นด้วยอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

บางคนอาจกล่าวว่า แนวคิดที่นำมาเสนอคงเป็นไปได้ยาก แต่ตนก็หาใช่ว่าจะให้ใครนำไปทำตามไม่ เพียงชี้ให้เห็นสัจธรรมหรือแนวคิดซึ่งควรจะมีอยู่ในส่วนลึกของรากฐานซึ่งเชื่อว่าบางคนสามารถเข้าใจถึง อีกทั้งใช้เป็นสิ่งตรวจสอบว่า ขณะนี้เรากำลังตกอยู่ในสภาพอย่างไร คงมีผู้ซึ่งเขาบอกว่าให้ไปเลือกตั้งแล้วบ้านเมืองจะเป็นประชาธิปไตยแล้วก็ทำตาม ๆ กันไปมากน้อยแค่ไหน อาจมีส่วนหนึ่งที่รู้จุดยืนของตัวเองว่าเรากำลังตกอยู่ในสภาพอย่างไร และถ้ารู้จักทบทวนอาจเกิดคำถามต่อไปอีกว่า**"เอ๊ะ เราตกเป็นเครื่องมือคนอื่นหรือเปล่า"**

เราอาจจะต้องกล่าวว่า ประชาธิปไตยจะมุ่งสู่เป้าหมายได้อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อ คนส่วนใหญ่รู้จักสำรวจตัวเอง เพื่อให้เกิดระบบธรรมชาติที่มีผลชำระล้างกิเลสให้ลดลงได้ ยิ่งมีการเติบโตขึ้นด้วยตำแหน่งและอำนาจ ไม่ว่ามีรูปลักษณะใด

ในช่วงที่ผ่านมา เมื่อมีผู้มาขอพบเพื่อต้องการคุยด้วย หรือมาขอสัมภาษณ์โดยที่ขอคุยต่อเป็นการส่วนตัว มักมีคำถามแทรกไว้เป็นครั้งคราวว่า **"สิ่งที่เป็นรูปธรรมควรจะมีลักษณะอย่างไร"** ทำให้ตนมีโอกาสรู้ความจริงค่อน-ข้างมั่นใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ตนมักจะตอบไปว่า**"ปรกติผมมักจะไม่บอกใครหรือกำหนดให้ใครว่า จะต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ โดยที่เข้า-ใจว่า สิ่งซึ่งเป็นรูปธรรมและเป็นของจริงอยู่ที่แต่ละคน แม้จะไม่เหมือนกัน"** หากให้ผมเป็นคนบอก ถ้าติดเอารูป-แบบมันไปแทนที่จะคิดเองเป็น ก็เท่ากับว่าผมทำลายคนอื่นเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่ถ้าผู้มาคุยด้วย เสนอความคิดออกมาเองว่าน่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ เราคงจะคุยกันได้นาน โดยเฉพาะผู้ซึ่งมีคนมาหาด้วยความรู้สึกว่าเป็นผู้ใหญ่กว่า ถ้าเป็นจริงย่อมไม่แสดงนิสัยอยู่เหนือคนอื่นหรือเห็นตนดีกว่า

มีบางรายหลังจากสัมภาษณ์แล้วขอคุยต่อ และกล่าวว่า **"อยากให้ผู้ใหญ่คนอื่น ๆ คิดได้เก่งอย่างอาจารย์"** จึงได้โอกาสย้อมถามไปว่า**"คุณกำลังคิดว่าจะให้คนคิดและปฏิบัติเหมือนกันใช่ไหม"** แล้วก็สานคำอธิบายต่อไปอีกว่า **"ถ้าเข้าใจถึงความจริงที่ว่า มนุษย์แต่ละคนยืนอยู่บนฐานของความหลากหลายภายในภาพรวมของสังคม ผมเป็นคนหนึ่งภายในภาพรวมจึงไม่ได้เก่งกาจไปกว่าคนอื่น หากเป็นเพียงชีวิตหนึ่งซึ่งปรากฏอยู่ท่ามกลางความหลากหลายเท่านั้น"**

ซึ่งตนก็มองคนรุ่นหลังด้วยความเข้าใจและมองเห็นอนาคตของคนเหล่านี้ว่า น่าจะก้าวไปได้ด้วยดี แม้อาจยังไม่เข้าใจแต่การเปิดใจถามอย่างเป็นกันเองก็เพราะ เราเป็นคนแสดงออกกับเขาอย่างเป็นธรรมชาติ จึงน่าจะมีโอกาสสื่อถึงกันได้อยู่แล้ว และการที่ฝ่ายหนึ่งเปิดใจถามย่อมทำให้อีกฝ่ายหนึ่งมีโอกาสเสริมสติปัญญาตัวเองให้หยั่งลงลึกซึ้งยิ่งขึ้นด้วย

บุคคลผู้ซึ่ง มีความเป็นตัวของตัวเองอยู่ในรากฐานชัดเจนพอสมควรน่าจะสรุปความจริงได้เองว่า เป็นเพราะคนส่วนใหญ่ภายในกระแสอำนาจทุกระดับและยิ่งสูงขึ้นไป ไม่ว่าจะขึ้นไปเป็นอะไรหรืออยู่มุมไหน ตกอยู่ในสภาพยึดติดรูปแบบลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทำให้โครงสร้างความคิดเรียวแคบลงไปอย่างสอดคล้องกัน จึงทำให้ขัดแย้งกันกับ-ความจริงที่พื้นฐานซึ่งมีความหลายอย่างกว้างขวางเป็นพื้นฐานรองรับทุกสิ่งทุกอย่างเป็นธรรมชาติจนทำให้เกิดปัญหาหนักยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามผู้ที่มองออกจากตัวเองด้านเดียวคงรู้สึกว่า สถานการณ์กำลังเลวร้ายลงไปเรื่อย ๆ ส่วนผู้ซึ่ง สามารถหวนกลับมาค้นหาความจริงที่ตัวเองอีกด้านหนึ่งได้ย่อมพบว่า เพราะมีสิ่งนั้นจึงมีสิ่งนี้ ทำให้รู้สึกว่า ยังมีความสุขอยู่กับการปฏิบัติและใช้เป็นโอกาสนำมาคิดได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยไม่ปล่อยให้ชีวิตตนเองจำต้องสูญเสียคุณค่าและความหมายไปอย่างไร้ประโยชน์.